

**ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ПОБУДОВИ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ**

У статті подана характеристика нових вимог до професійної діяльності вчителя, зумовлених потребами побудови в Європі суспільства знань. Проаналізовані пріоритетні напрями реформування педагогічної освіти в країнах ЄС, з'ясований зміст широкого кола компетентностей, що визначені європейськими теоретиками освіти як необхідні для з'ясування сутності статусу "європейського вчителя".

Сучасний етап розвитку людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань (від англ. knowledge society), характеризується якісно новими вимогами до розвитку освіти. Перетворившись на продуктивну силу, вона все в більшій мірі визначає успішність націй та цілих регіонів у конкурентній боротьбі за виживання. Тож не дивно, що на початку ХХІ ст. освіта стала предметом пріоритетної уваги національної та міжнародної політики. Проявом такої тенденції став початок нового етапу європейської освітньої політики, що був організаційно оформлений у рамках програми "Освіта та професійна підготовка 2010", затвердженої у травні 2000 р. на засіданні Єврокомісії у Лісабоні [1].

Лісабонська освітня стратегія спрямована на модернізацію діяльності всіх ланок сучасних освітніх систем: від дошкільної до освіти дорослих, у результаті чого передбачається утворення єдиного європейського простору неперервної освіти. Удосконаленню в рамках стратегії підлягають усі ключові аспекти діяльності освітніх систем: фінансування, управління, стандарти змісту освіти, способи оцінки якості та моніторингу ефективності діяльності, механізми взаємодії з зовнішніми партнерами тощо.

Одним з провідних напрямів і, разом з тим, основоположних умов втілення Лісабонської стратегії є *удосконалення освіти вчителів та інструкторів*. Приєднання України до Болонського процесу зумовлює необхідність ретельного дослідження перспектив розвитку європейського співробітництва у сфері педагогічної освіти та пошуку корисних для нас форм участі в ньому. Отже, актуальність досліджуваної проблеми зумовлюється необхідністю осмислення особливостей розвитку педагогічної освіти у європейському регіоні як складової формування європейського простору вищої освіти.

Окремі аспекти проблеми, що стала предметом розгляду, досліджуються в роботах Н. Авшенюк, В. Кременя, Ю. Кіщенко, К. Корсака, Н. Лавриченко, О. Локшиної, А. Парінова, Л. Пуховської, І. Самойлюкевич, О. Сухомлинської та деяких інших українських науковців. Однак євроінтеграційні процеси у сфері освіти розвиваються дуже динамічно, що зумовлює все нове і нове звернення до цієї проблеми.

Метою статті є характеристика актуальних зусиль європейської освітньо-політичної та науково-педагогічної спільноти щодо удосконалення професійної підготовки вчителів та формування європейського простору педагогічної освіти в умовах побудови суспільства знань.

Ключова роль учителів у модернізації європейської освіти підкреслюється в рамках усіх фундаментальних документів, що визначають сутність сучасної освітньої політики ЄС. Це і резолюція Єврокомісії "Про розвиток неперервної освіти", і "План дій щодо розвитку професійних умінь та професійної мобільності", і Болонська та Копенгагенська декларації, і План розвитку дистанційної освіти, і багато інших.

Визначення стратегічних напрямів розвитку педагогічної освіти стало пріоритетом діяльності спеціальної групи європейських експертів – "Удосконалення освіти вчителів та інструкторів" (Working group A "Improving the Education of Teachers and Trainers"), яка перш за все сформулювала вимоги до формування широкого спектру *нових компетентностей учителя*, зумовлених змінами у політичному, соціальному, культурному, технологічному та економічному житті сучасного європейського суспільства [2; 3; 4]. Отже, експертами визначено три групи нових професійних компетентностей учителя, пріоритетний вплив на формування яких здійснюють такі чинники:

1) Соціальні зміни. Ними зумовлена необхідність формування таких компетентностей учителя:

– *компетентності у сфері громадянської освіти учнів*: готовність до життя в мультикультурному толерантному суспільстві, яке забезпечує рівні можливості для особистісного та професійного розвитку всіх громадян; формування стилю життя з урахуванням вимог збереження стабільного оточуючого середовища; сприяння гендерній рівності в сім'ї, на роботі, у суспільному житті; усвідомлення себе громадянином Європи та виконання функцій, що відповідають такому статусу; готовність до управління власним кар'єрним розвитком тощо.

– *компетентності у сфері розвитку навчальних умінь учнів, необхідних для неперервної освіти в суспільстві знань*: мотивація до отримання знань, що виходять за рамки обов'язкової освіти; вміння будувати самостійну навчальну траєкторію; вміння здобувати нову інформацію; комп'ютерна грамотність; креативність та інноваційність; готовність до розв'язання проблем; підприємницькі вміння; комунікативні вміння тощо.

– *встановлення зв'язків між компетентностями, що передбачають вміння укладання нових навчальних програм, та знаннями предмета спеціалізації вчителя*.

2) Зростаюча різноманітність учнівських контингентів та зміни у шкільному середовищі. Такі зміни вимагають від учителя врахування нових умов здійснення навчального процесу: вміння співпрацювати з учнями різного соціального, культурного та етнічного походження; цілеспрямована організація навчального середовища та сприяння успішності навчального процесу; робота в командах з учителями або іншими професіоналами, що здійснюють навчання одного й того ж контингенту учнів;

У позакласній роботі вчитель повинен оволодіти такими компетентностями: укладання нових навчальних програм, участь в організаційному розвитку школи, в розробці нових форм оцінювання знань учнів; уміння співпрацювати з батьками учнів та іншими соціальними партнерами.

Вчитель повинен вміти інтегрувати ІКТ у навчальний процес та в професійну практику в цілому.

3) Зростаючий рівень професіоналізації діяльності вчителя. Така вимога передбачає: дослідницький характер професійної діяльності, готовність до розв'язання професійних проблем; відповідальне ставлення до свого професійного розвитку як до неперервного процесу.

Нова роль учителя в європейському суспільстві є результатом складної сукупності чинників, що зумовлюють суттєві зміни в житті регіону та людства в цілому. Її реалізація не здійснюється автоматично, а потребує широкої сукупності політичних кроків у галузі педагогічної освіти та професійного розвитку вчителів, які будуть стосуватися таких п'яти пріоритетних сфер змін: 1) досягнення більш високих навчальних результатів; 2) реструктуризація навчального процесу; 3) розвиток позакласної роботи як у рамках школи, так і поза нею, взаємодія з широким колом соціальних партнерів; 4) інтеграція ІКТ у всі сфери професійної діяльності; 5) зростаюча професіоналізація діяльності вчителя та індивідуальна відповідальність за свій професійний розвиток.

У результаті значної кількості ознайомлювальних візитів євроекспертів до країн, що здійснюють активні реформи педагогічної освіти (передусім Велика Британія (Англія), Швеція, Австрія, Угорщина, Португалія), багатосторонніх консультацій та конференцій фахівці дійшли висновку про необхідність таких *напрямів реформування педагогічної освіти у Єврозоні*:

- обов'язкове визначення вимог до навчальних програм та зовнішня оцінка навчальних результатів (стандартів змісту освіти і якості знань) у закладах педагогічної освіти;
- належний контроль діяльності закладів педагогічної освіти органами державної влади;
- належна державна підтримка закладів педагогічної освіти та шкіл у здійсненні їх діяльності;
- забезпечення участі всіх зацікавлених сторін у реформуванні педагогічної освіти та оцінці ефективності запроваджуваних змін [3: 11].

Далі з'ясуємо деякі особливості названих вище напрямів реформування педагогічної освіти в сучасних умовах.

Визначення професійного профілю вчителя (освітньої професійної програми), що забезпечує відповідність професійних компетентностей фахівця сучасним вимогам: 1) запровадження результативних критеріїв визначення змісту навчальних програм. Стандарти діяльності закладів педагогічної освіти спрямовані, як правило, на оцінку якості навчальних програм і вимірюють досягнутий результат (сформовані професійні компетентності), а не на контроль того, "чому" і "як" навчати. Укладання навчальних планів і програм залишається пріоритетним правом автономного навчального закладу; 2) запровадження зовнішнього стандартизованого оцінювання якості навчальних досягнень, що зумовлено підвищенням соціальної відповідальності педагогічних ВНЗ за результати своєї діяльності. Оцінювання якості професійної підготовки має позитивний характер, тобто здійснюється як на етапі вступу до професійної діяльності, так і систематично в її процесі.

Розвиток партнерства між закладами педагогічної освіти та школами передбачає: 1) розширення взаємодії між педагогічними ВНЗ та школами в процесі професійної підготовки майбутніх учителів (надання якісно нового виміру участі шкільних учителів-методистів у професійній підготовці студентів-практикантів у процесі навчальних та виробничих практик, що набувають все більшого значення у побудові практично-базованої парадигми педагогічної освіти); 2) запровадження суттєвих змін в організаційну та професійну культуру як педагогічного ВНЗ, так і школи, що перетворюються на рівноправних партнерів у процесі професійної освіти майбутніх учителів; 3) збільшення фінансування педагогічних ВНЗ та частковий перерозподіл коштів на користь шкіл, що є партнерами ВНЗ у професійній підготовці майбутніх учителів; 4) надання політичної підтримки школам з метою активізації їх участі у практично-базованій педагогічній освіті (мотивація, формування готовності до участі, технічна, фінансова та інтелектуальна підтримка тощо).

Розвиток дослідницького потенціалу педагогічної освіти передбачає: 1) формування готовності майбутніх та практикуючих учителів до здійснення науково-педагогічних досліджень; 2) надання політичної підтримки розвитку практично-орієнтованих педагогічних досліджень, що здійснюються як педагогами-науковцями, так і практикуючими вчителями; 3) розвиток дослідно-орієнтованої спрямованості педагогічної практики майбутніх учителів; 4) забезпечення закладів педагогічної освіти висококваліфікованими кадрами, що мають відповідні докторські ступені.

Контроль якості передбачає запровадження нових форм суспільного контролю якості навчальних програм ВНЗ та професійних компетентностей їх випускників. Такими формами є: 1) акредитація навчальних програм та навчальних закладів; 2) національні (державні) екзамени, за результатами яких надається кваліфікація вчителя; 3) випробувальний період професійної діяльності, за результатами якого надається ліцензія на професійну діяльність.

Забезпечення участі зацікавлених сторін у розробці стандартів педагогічної освіти і педагогічної діяльності, оцінці якості підготовки учительських кадрів. Позитивний досвід реформаційної діяльності ряду європейських країн (передусім Великої Британії) доводить, що залучення вчителів-практиків, викладачів педагогічних ВНЗ та освітніх теоретиків до розробки структурних та культурних інновацій у галузі педагогічної освіти робить їх участь в інноваційних процесах більш свідомою та активною, що, зрештою, є ключовою умовою їх ефективності.

Активні зусилля європейської науково-педагогічної громади щодо модернізації педагогічної освіти, політична підтримка цього процесу на національному та регіональному рівнях сприяють утворенню *європейського простору педагогічної освіти*. Вже у 2004 р. Єврокомісією були затверджені "Єдині європейські принципи визначення педагогічних компетентностей та кваліфікацій" [4: 2-3], покладені в основу єдиної структури європейської якості педагогічної освіти. Основоположні риси цієї структури були викладені у доповіді робочої групи "Удосконалення освіти вчителів та інструкторів" (2004 р). Вони передбачають такі вимоги до освіти та професійного розвитку вчителів:

- наявність вищої університетської або еквівалентної їй професійної освіти як умова вступу до педагогічної професії;
- формування професійних компетентностей у контексті перспективи неперервної освіти та розвитку;
- процес неперервного професійного розвитку як справа спільної відповідальності індивідів та інституцій у рамках партнерства вчителів, шкіл, роботодавців, асоціацій батьків учнів та освітніх адміністрацій;
- мобільність учителів як невід'ємна складова їх професійної освіти та розвитку на всіх її етапах. Вона розглядається як чинник, що сприяє розвитку оптимального навчального середовища для учнів, а тому належним чином визнається та оцінюється;
- формування європейського виміру педагогічної освіти як важливої складової її змісту;
- надання належної професійної підтримки тим, хто здійснює педагогічну освіту;
- ефективна підтримка розвитку нових наукових досліджень у сфері освіти структурами загальноєвропейського рівня [4].

З важливими ініціативами розвитку європейського виміру педагогічної освіти виступають освітні діячі країн ЄС, що об'єдналися в Європейську мережу політики у галузі педагогічної освіти (ENTEP)¹.

Предметом активної дискусії освітян є визначення професійних компетентностей *європейського вчителя*², які стають все більш актуальними в нових умовах регіональної інтеграції та розвитку Європи як суспільства знань. Учителі, що працюють у країнах ЄС, виховують своїх учнів як майбутніх громадян національних держав та єдиної Європи в цілому. Вони працюють у національному контексті, який вимагає формування національної ідентичності і, разом з тим, повинен слугувати базою для формування транснаціональної свідомості в рамках європейської спільноти. "Європейський вимір", що став невід'ємною складовою змісту неперервної освіти на всіх її етапах, повинен слугувати встановленню балансу між національними та транснаціональними цінностями в освітній політиці країн регіону. Осмислюючи ціннісний аспект поняття "європейський вимір освіти", експерти у галузі розвитку педагогічної освіти визначили сутність "європейськості" педагогічної професії. Вона включає цілий ряд аспектів, що природним чином виростають з соціально-політичного та культурного контексту європейського суспільства. Складовими "європейськості" як складової професійної компетентності вчителя є:

1) *європейська ідентичність*. Європейський учитель є свідомим як свого національного коріння, так і належності до загальноєвропейської спільноти народів. Його цінності зумовлюють можливість викладання не тільки в рамках національних навчальних програм, а й "поза їх межами". Готовність до прийняття різноманітності в рамках єдності є ключовим аспектом європейської ідентичності, що без упереджень ставиться до світу в цілому;

2) *європейське знання*, яке передбачає обізнаність учителя з особливостями освітніх систем інших країн, з освітньою політикою регіонального рівня. Вчитель з повагою ставиться до своєї національної системи освіти і співвідносить якість її діяльності з іншими. Він є обізнаним зі станом справ у Європі та у світі в цілому, знає історію країн регіону та її вплив на розвиток сучасного європейського суспільства;

3) *європейський мультикультуралізм*. Європейський учитель з повагою ставиться до своєї національної культури та є відкритим до інших культур, володіє навичками впевненої, однак не домінуючої поведінки з представниками інших культур. Він працює у гетерогенних групах, цінує та поважає різноманітність, працює над тим, щоб надати всім учням рівні можливості;

4) *європейська мовна компетентність*. Європейський учитель володіє більш ніж однією європейською мовою. Навички володіння та викладання іншими мовами він набуває в системі педагогічної освіти та подальшого професійного розвитку. Він проводить певний час в іншомовному середовищі, спілкується іншими мовами з колегами та носіями цих мов;

5) *європейський професіоналізм*. Європейський учитель отримав освіту, яка дозволяє йому викладати у будь-якій європейській країні. Він має "європейський" підхід до викладання предмета своєї спеціалізації та міжпредметних тем, що передбачає трактування навчального матеріалу з позицій європейської перспективи. Він співпрацює в питаннях змісту та методів викладання з колегами з інших європейських країн, бере все

¹ European Network on Teacher Education Policies (ENTEP) – Європейська мережа політики у галузі педагогічної освіти утворена у 2000 р. на міжнародній конференції у Португалії. Її засновниками стали представники міністрів освіти 14 держав – членів ЄС та Єврокомісії. Головною метою цієї організації є об'єднання у справі розвитку педагогічної освіти всіх значимих сторін і, передусім, освітніх політиків. У 2003 р. до участі в ENTEP приєднався Люксембург, запрошення до вступу отримали ще 10 країн. (URL: <http://www.pafeldkirch.ac.at/entep/>)

² В аналітичному документі ENTEP "Що означає поняття "європейський учитель"?" [5] визначено, що "європейський учитель" повинен мати ті ж базові професійні уміння, що і будь-який кваліфікований учитель. Перш за все, він повинен мати глибокі знання предмета своєї спеціалізації та вміння успішно навчати учнів. Це уміння передбачає такі складові: організований розвиток пізнавальних якостей учнів; спрямування учнів на досягнення навчальних успіхів; робота з групами учнів з гетерогенними навчальними здібностями; розвиток в учнів відповідальності за результати своєї роботи і навчання; робота в командах; участь у розробці навчальних планів і програм, у програмах організаційного розвитку школи; розвиток відповідальності батьків учнів та місцевої громади за роботу школи; розв'язання професійних проблем та моральних дилем; організація свого професійного розвитку.

краще з різних педагогічних традицій. Розвитку європейського професіоналізму слугує практика розробки університетами різних країн спільних навчальних програм та надання спільних академічних ступенів;

б) *європейська громадянськість*. Європейський учитель повинен жити і працювати як громадянин Європи, що розділяє такі цінності, як повага до прав людини, демократія, свобода. Критичний стиль його викладання повинен сприяти формуванню автономних, відповідальних та активних громадян Європи завтрашнього дня;

7) *європейські виміри якості*. Підготовка європейського вчителя передбачає наявність інструментів порівняння формальних ознак систем педагогічної освіти країн регіону. Засоби розвитку порівнюваності та прозорості систем вищої та професійної освіти, напрацьовані в рамках Болонського та Копенгагенського процесів, сприяють усуненню перешкод на шляху взаємовизнання кваліфікацій педагогічної освіти та розвитку мобільності вчителів;

8) *європейська мобільність учителів* включає такі складові, як навчання за кордоном, вивчення іноземних мов, ознайомлення з культурами інших народів, участь у програмах організованих обмінів студентами в рамках ЄС, індивідуальне працевлаштування за кордоном. Європейський учитель сприяє розвитку мобільності учнів, надаючи їм можливість встановити віртуальні та реальні контакти з однолітками з інших європейських країн. Обміни учнями в рамках програм ЄС є засобом, що надає додаткові можливості взаємного навчання, нового розуміння європейської громадянськості. У *європейському класі* ІКТ перестають бути тільки технічним засобом пошуку нових даних. Вони стають ефективним інструментом комунікації через національні, лінгвістичні та культурні кордони.

Важливим механізмом підвищення якості освіти у Європейському регіоні стануть розроблені експертами ЄС *індикатори якості неперервного професійного розвитку вчителів*, які являють собою єдину структуру кількісних та якісних показників. До них належать такі:

1. Рівень задоволення вчителів якістю програм професійного розвитку. Індикатор передбачає оцінку таких аспектів програм: а) можливість участі вчителів у програмах удосконалення діяльності школи; б) відповідність запропонованих учителям програм індивідуальним професійним потребам; в) відповідність змісту обраних учителями програм їх очікуванням; г) можливість використання набутих компетентностей в інноваційній діяльності вчителів.

2. Відсоток учителів, залучених до неперервної професійної освіти.

3. Відносний відсоток учителів різних рівнів кваліфікації. Корисним є порівняння рівнів кваліфікації вчителів з різних навчальних предметів, вимог до отримання кваліфікаційних рівнів у різних країнах.

4. Рівень інвестицій у неперервний професійний розвиток учителів.

На завершення підкреслимо, що процес усвідомлення нової сутності учительської професії, як і реформування педагогічної освіти відбувається у європейських країнах різними темпами, має суттєві специфічні особливості. Однак розробка єдиних стандартів якості педагогічної освіти, професійного розвитку та педагогічної діяльності є запорукою того, що всі національні освітні системи рухаються у напрямі все більшої відповідності діяльності вчителя актуальним потребам суспільного життя національних держав та Європейського регіону в цілому.

Реформування педагогічної професії та педагогічної освіти є не менш актуальним і для вітчизняного шкільництва. Вступ України у Болонський процес надав певного прискорення нашому руху до підвищення якості діяльності педагогічних ВНЗ. Найбільш значимим для нас сьогодні ми вважаємо творче поєднання позитивного вітчизняного досвіду педагогічної освіти, яка має прекрасні традиції, і кращих європейських тенденцій розвитку. Головне, з нашої точки зору – не робити механічних запозичень окремих фрагментів чужих освітніх новацій, які зруйнують нашу систему і не утворять нічого нового, що мало б цілісний характер, що відповідало б як нашим реаліям, так і новим європейським вимогам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. European Council conclusion, March 2000. – URL: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-ri.eno.htm
2. Common European principles for Teacher Competences and Qualifications. – Brussels: European Commission, 2004. – 5 p.
3. Implementation of "Education & Training 2010" Work programme. Working group "Improving education of teachers and trainers". Progress report. – Brussels: European Commission, 2003. – 55 p.
4. Implementation of "Education and Training 2010" work Programme. Working group A "Improving the education of teachers and trainers". Progress report. – Brussels: European Commission. Directorate-General for Education and Culture, September 2004. – 74 p.
5. Schratz M. What is a "European Teacher"? A discussion Paper. – ENTEP. URL: <http://www.pa-feldkirch.ac.at/ entep/>

Матеріал надійшов до редакції 25.12. 2007 р.

Сбруева А.А. Тенденции развития европейского пространства педагогического образования в условиях построения общества знаний.

В статье характеризуются новые требования к профессиональной деятельности учителя, обусловленные необходимостью построения в Европе общества знаний. Анализируются приоритетные направления реформирования педагогического образования в странах ЕС, а также содержание широкого круга компетентностей, которые названы европейскими теоретиками образования как необходимые для определения сущности статуса "европейский учитель".

Sbruyeva A.A. The Development Tendencies of the European Teacher Education Area in the Conditions of Knowledge Society Construction.

The article highlights the new demands to the professional teaching activities conditioned by the necessity of the knowledge society construction in Europe. Priority reforming directions of teacher education in European Union, containing wide-range competences named by European education theoreticians necessary for the understanding of the status of "European teacher" are analysed.